

DOI: 10.52363/2414-5866-2026-1-4

УДК 351. 614.84 (1921-1928)

Харламов Михайло, д.іст.наук., професор, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси
ORCID:0000-0002-5289-0290

Чубіна Тетяна, д.іст.наук, професор, Заслужений працівник освіти України завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси
ORCID: 0000-0002-9383-3604

Kharlamov Mykhailo, Doctor of Science in History, Professor, Professor of the department of social and humanitarian disciplines of National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy

Chubina Tetyana, Doctor of Science in History, Professor, Honoured Educator of Ukraine, Head of the department of social and humanitarian disciplines of National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ У РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

STATE MANAGEMENT OF THE SPHERE OF FIRE SAFETY IN UKRAINE IN THE YEARS OF THE NEW ECONOMIC POLICY

В даній науковій роботі висвітлюються проблеми державного управління галуззю пожежної безпеки в період нової економічної політики в Україні. Досліджено відцентровану та досить різноманітну систему державних органів у сфері пожежної охорони, що почала формуватися у 1921 році. В цій науковій статті охарактеризовано певні проблеми у галузі державного управління у сфері пожежної безпеки в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (УСРР) на початку 1920-х років. Це було пов'язано із певними складнощами впровадження нової економічної політики в країні та спробами переведення вогнеборчої справи на політику «самоокупності». Відзначено велику роль у боротьбі з пожежами Пожежного відділу Головного управління комунального господарства Народного комісаріату внутрішніх справ Української Соціалістичної

Радянської Республіки (НКВС УСРР) зі своїми структурними підрозділами: губернськими, повітовими та місцевими пожежними підрозділами у вказаний історичний період. Також в статті аналізується діяльність волосних та сільських пожежних старост, керівників місцевих вогнеборчих команд, як відповідальних представників державного нагляду за пожежною безпекою в українській республіці у зазначений період. У 1925 році губернії, повіти та волості зі своїми державними структурними підрозділами було ліквідовано внаслідок адміністративно-територіальної реформи. Відповідно, з того часу Пожежному відділу Головного управління комунального господарства НКВС УСРР почали підпорядковувалися новоутворені округові та районні пожежні підрозділи при відділах комунального господарства НКВС УСРР.

Ключові слова: *державне управління, нова економічна політика, пожежна безпека, державні органи, пожежний відділ, НКВС УСРР, відділ комунального господарства.*

This scientific work highlights the problems of state management of the fire safety sector during the period of the new economic policy in Ukraine. The decentralized and rather diverse system of state bodies in the field of fire protection, which began to form in 1921, is studied. This scientific article characterizes certain problems in the field of state management in the field of fire safety in the Ukrainian Socialist Soviet Republic (USSR) in the early 1920s. This was due to certain difficulties in implementing the new economic policy in the country and attempts to transfer firefighting to a policy of «self-sufficiency». The great role in fighting fires of the Fire Department of the Main Department of Communal Economy of the People's Commissariat of Internal Affairs of the Ukrainian Socialist Soviet Republic (PCIA of the Ukrainian Socialist Soviet Republic) with its structural units: provincial, district and local fire departments in the specified historical period is noted. The article also analyzes the activities of volost and village fire chiefs, heads of local fire brigades, as responsible representatives of state supervision over fire safety in the Ukrainian republic in the specified period. In 1925, the provinces, counties and volosts with their state structural units were liquidated as a result of the administrative-territorial reform. Accordingly, since that time, the newly formed district and district fire departments under the departments of communal services of the PCIA of the Ukrainian SSR began to be subordinated to the Fire Department of the Main Department of Communal Services of the PCIA of the Ukrainian SSR.

Keywords: *public administration, new economic policy, fire safety, state bodies, fire department, PCIA of the Ukrainian SSR, municipal services department.*

Постановка проблеми. Становище державного управління у сфері пожежної безпеки під час воєнного стану в період сьогодення в нашій державі, на думку авторів цього дослідження, ще потребує вдосконалення. Звернення уваги до досвіду державного управління у вогнеборчій сфері в нашій країні у роки нової економічної політики може допомогти галузі державного управління пожежною безпекою через врахування історичного досвіду українських урядовців, управлінців та пожежних [11, с. 410]. Проблемні аспекти державного управління галуззю боротьби з вогнем в УСРР у 1920-х роках мають наукову актуальність, але водночас є недостатньо дослідженими. В роки СРСР значущі питання формування державного управління міжвоєнного періоду в нашій країні розглядалися не достатньо об'єктивно, частково і лише в контексті загальносоюзного розвитку вогнеборчої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково питання управління держави сферою пожежної охорони розглядалися в працях вітчизняних науковців таких, як: В. Балябас, О. Сорочинська, О. Томіленко [1, 7, 8] вже після отримання Україною незалежності. Певні місцеві специфічні особливості державного управління галуззю вогнеборчої справи у період, який вивчається були охарактеризовані у роботах П. Томчишина, П. Сибіги, В. Янішена, В. Ларіної; М. Ястремського, М. Говоруцака, М. Чекіна [9, 12]. Також були надруковані дві досить об'ємні наукові роботи С. Котельникова та М. Харламова [4, 10], в яких серед інших аспектів досліджувалися окремі проблемні питання управління державою галузі пожежної охорони в УСРР у роки нової економічної політики. У 2021 році вийшла стаття Харламова М.І. у співавторстві з О. С. Цибулько та І. М. Логовським [11] – одного з авторів даного дослідження, яка дуже близька за назвою та тематикою, однак розкриває проблеми державного управління в сфері вогнеборчої справи в Україні у інший історичний період. Оскільки дана тема є досить специфічною та вузькопрофільною, на теперішній час видано досить незначна кількість публікацій з даної проблематики, що на думку авторів цієї статті тільки підвищує значимість даної конкретної наукової роботи. Значущі та цікаві наукові документи з проблем становлення справи державного управління сферою вогнеборчої справи в Україні у роки нової економічної політики використані в даному науковому дослідженні знаходяться у Центральному державному архіві громадських об'єднань та

Центральному державному архіві вищих органів влади та управління в місті Києві вперше вводяться в науковий обіг, що на нашу думку також підвищує цінність даної статті [2, 3, 5, 6].

Постановка завдання. Метою цієї наукової статті є характеристика та аналіз особливої системи державного управління у галузі пожежної безпеки в УСРР у період нової економічної політики (1921-1928 роках).

Виклад основного матеріалу. У другій половині 1921 року, після початку реалізації нової економічної політики, ситуація у сфері пожежної охорони почала погіршуватися після відносно стабільного періоду, що тривав у другій половині 1920 – першій половині 1921 років. Відповідно до постанови РНК УСРР та ВЦВК «Про місцеві бюджети», фінансування пожежної охорони було передано з центрального рівня на місцевий [1., с. 256]. Водночас місцеві бюджети у 1921–1923 роках характеризувалися недостатнім наповненням. Унаслідок цього ліквідовувалися «пожежні трійки» – спеціалізовані органи, до складу яких входили представники наркомату праці, наркомату внутрішніх справ та протипожежних комісій, і які мали повноваження залучати населення до гасіння пожеж у межах трудової «пожежної» повинності [2., арк. 117]. Професійні пожежні підрозділи переводилися на принцип самоокупності. Значна кількість працівників пожежної охорони, як у центральних установах, так і на місцях, звільнялася через обмежене фінансування, а іноді пожежні команди повністю розформовувалися. У регіонах посади вогнеборців часто обіймали випадкові та недостатньо кваліфіковані особи.

У зв'язку з критичним станом пожежної справи НКВС УСРР звернувся до уряду з клопотанням про відновлення централізованого державного фінансування професійних пожежних підрозділів, однак відповідне рішення було ухвалене лише щодо пожежників Києва, Харкова та Одеси [4, с. 175]. Відчутне покращення фінансового забезпечення пожежної галузі в УСРР розпочалося лише з 1924 року.

Ключовим органом державної влади, що здійснював управління у сфері пожежної безпеки в УСРР, був Пожежний відділ Головного управління комунального господарства НКВС УСРР разом зі своїми структурними підрозділами. Цей відділ було створено у січні 1921 року [3, арк. 57], і він розміщувався у Харкові. Від моменту заснування і протягом усього досліджуваного періоду (1921–1927 роки включно) він залишався головним державним органом у сфері боротьби з пожежами в УСРР. У його підпорядкуванні перебували пожежні формування всіх відомств республіки.

Пожежний відділ передавав розпорядження та інструкції у сфері пожежної охорони своїм підрозділам: губернським пожежним підвідділам або секціям, що діяли при губернських, міських і повітових відділах комунального господарства. Губернські пожежні структури, у свою чергу, контролювали діяльність міських пожежних управлінь, керівників пожежних команд і дружин у містах, волостях та селах. Однак штатна чисельність працівників пожежного відділу ГУКГ УСРР та підпорядкованих йому підрозділів (які мали право на отримання військового пайка на рівні з червоноармійцями) по всіх губерніях УСРР була досить не чисельною [6, арк. 159].

Чисельність персоналу центрального пожежного відділу залишалася незначною, що зумовлювало значне навантаження на працівників в умовах обмеженого фінансування. Кількість технічних, інспекторських та інструкторських кадрів у губерніях і повітах визначалася розмірами відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Пожежний відділ Головного управління комунального господарства (Головкомгоспу) України здійснював загальне керівництво діяльністю всіх пожежних організацій, спрямовував їхню роботу, надавав інструкції та здійснював контроль; координував функціонування нижчих структурних підрозділів, через які доводив до населення обов'язкові державні постанови у сфері пожежної безпеки, а також контролював виконання директив вищих органів влади [7, с. 36].

Пожежний відділ займався розробленням спеціалізованих форм звітної документації, а також щомісячно і щоквартально подавав актуальні відомості про результати своєї діяльності та стан пожежної охорони в УСРР до ГУКГ УСРР і НКВС УСРР. Коло питань, що перебували у віданні відділу, було надзвичайно широким, його повноваження – значними, а рівень відповідальності – високим. На початковому етапі функціонування (1921–1922 роки) працівники пожежного відділу здійснювали перевірку звітності регіональних органів пожежної охорони переважно шляхом аналізу письмових матеріалів, оскільки фінансові ресурси для відряджень співробітників центрального органу до губерній і повітів були вкрай обмежені [5, арк. 16].

Всеукраїнський пожежний відділ мав у своїй структурі адміністративний, пожежно-технічний підвідділи, а також підвідділ обліку, розподілу та постачання. Адміністративний підвідділ відповідав за ведення всіх адміністративних справ відділу; організацію через відповідні інституції загального нагляду за станом пожежної справи на території України; керівництво губернськими органами пожежного управління з наданням їм

певної самостійності у питаннях оперативного керівництва та специфіки боротьби з пожежами з урахуванням місцевих умов. Крім того, він контролював дотримання протипожежних правил; встановлював взаємодію з різними установами та організаціями у сфері пожежної безпеки; розглядав звернення губернських органів щодо покращення стану пожежної справи; аналізував кошториси та забезпечував отримання фінансування від центральних фінансових установ; а також вирішував загальні питання пожежної галузі на рівні всієї республіки [2, арк. 41].

Пожежно-технічний підрозділ опікувався іншими аспектами діяльності, зокрема організаційними питаннями технічного характеру. Його співробітники контролювали виконання губернськими органами постанов щодо створення пожежних комісій, сприяли забезпеченню організацій необхідним пожежним обладнанням та спорядженням, розробляли нормативні положення і технічні форми для проведення профілактичних заходів, готували та реалізовували через відповідні органи плани технічних заходів, включаючи вогнестійке будівництво, брали участь у розробленні схем пожежного водопостачання для міст і селищ, а також вирішували технічні питання при підготовці проєктів обов'язкових протипожежних постанов [8, с. 112].

Підрозділ обліку, розподілу та постачання виконував функції у своїй сфері відповідальності, зокрема: здійснював облік усіх пожежних організацій УСРР; реєстрував усі без винятку одиниці пожежного обладнання та інвентарю, що перебували у розпорядженні спеціалізованих установ, підприємств, фабрик і заводів, а також закладів цивільного і військового відомств; забезпечував заготівлю протипожежних засобів і їх отримання з центральних органів постачання [10, с. 278].

У регіонах управління пожежною сферою здійснювали губернські пожежні підрозділи (губпожпідділи), що діяли при губернських відділах комунального господарства (губвідкомгоспах). У період НЕПу вони відігравали важливу роль у боротьбі з пожежами на території України. Керівники цих підрозділів мали статус начальників пожежної охорони губерній і призначалися губвідкомгоспами з числа фахівців пожежної справи за погодженням із Центральним пожежним відділом УСРР. Губернські підрозділи підпорядковувалися пожежному відділу ГУКГ УСРР і діяли відповідно до положень та інструкцій, що ним видавалися [12, с. 115].

Право законодавчої ініціативи у сфері пожежної охорони надавалося губернським підрозділам лише щодо окремих питань, обумовлених місцевою специфікою, які потребували локального вирішення. Про всі такі

заходи вони завчасно інформували центральні органи та отримували відповідні дозволи. У їх підпорядкуванні перебували міські та повітові пожежні підвідділи разом із нижчими ланками пожежної системи [3, арк. 13]. Губпожпідвідділи здійснювали загальне керівництво всіма пожежними організаціями губернії, спрямовували їхню діяльність, забезпечували інструктивний супровід і контроль.

Ці підрозділи мали право скликати наради та комісії з різних питань пожежної справи, брати участь у їх роботі, а також долучатися до діяльності інших комісій, пов'язаних із пожежною безпекою – зокрема у сферах вогнестійкого будівництва, планування і перепланування населених пунктів, водопостачання, дорожнього господарства, будівництва та ремонту споруд, облаштування театрів, кінотеатрів та інших місць масового перебування людей, організації складів тощо [9, с. 79].

Крім того, губернські пожежні підвідділи сприяли розвитку добровільних пожежних організацій: реєстрували новостворені об'єднання, розглядали й затверджували їхні статuti, брали участь у формуванні кошторисів на утримання, удосконалення та розвиток органів пожежного управління, комунальних пожежних команд і добровільних пожежних дружин, а також вели облік усіх регіональних пожежних структур і персоналу, закріпленого за ними [5, арк. 19].

Губернські пожежні підвідділи також здійснювали повний облік усіх наявних засобів пожежної техніки та інвентарю в населених пунктах, установах, відомствах і господарських структурах, контролювали правильність їх експлуатації, зберігання та технічного обслуговування, а також визначали потреби регіонів у відповідному оснащенні. Одночасно вони наглядали за якістю пожежного обладнання, що надходило на ринок, і вживали заходів для запобігання поширенню неякісної технічної продукції [10, с. 221].

Через інструкторсько-інспекторський апарат губернські пожежні органи були зобов'язані регулярно проводити профілактичні протипожежні обстеження населених пунктів, підприємств, складів, споруд і будівель як громадського, так і приватного сектору, вимагати дотримання правил пожежної безпеки та ініціювати притягнення до відповідальності осіб, винних у їх порушенні. Пожежні підвідділи губерній розглядали всі постанови підпорядкованих органів на місцях і ухвалювали рішення щодо їх затвердження, зміни або скасування у разі невідповідності загальнодержавним нормам чи потребам розвитку пожежної справи. За дозволом і під керівництвом вищих органів комунального господарства губернські пожежні підвідділи мали право скликати з'їзди та конференції

керівників міських і повітових органів пожежної безпеки, районних і сільських пожежних старост, а також працівників професійних пожежних команд і добровільних дружин різних типів [9, с. 63].

Структурно губернські пожежні підвідділи склалися з чотирьох відділень: адміністративного, організаційно-інструкторського, технічного та рахунково-бухгалтерського [4, с. 233]. Адміністративне відділення забезпечувало організацію загального нагляду за станом пожежної справи в губернії через відповідні органи, координувало діяльність місцевих органів пожежного управління та організацій (надаючи брандмайорам самостійність у питаннях безпосереднього гасіння пожеж у містах), контролювало дотримання встановлених норм і правил, взаємодіяло з різними установами у сфері пожежної безпеки, передавало розпорядження на місця, розглядало клопотання щодо покращення протипожежної діяльності та забезпечення обладнанням, а також розробляло обов'язкові постанови для міських пожежних команд [6, арк. 7].

Організаційно-інструкторське відділення відповідало за створення, інструктування, облік і контроль міських пожежних команд, здійснювало обстеження промислових підприємств, складів і будівель різних форм власності та сприяло організації пожежних комітетів і пожежно-трудова дружин. Технічне відділення займалося питаннями профілактики пожеж, вогнестійкого будівництва, планування населених пунктів і забезпечення пожежного водопостачання у взаємодії з підрозділами благоустрою. До його компетенції також належали придбання, виробництво, облік і розподіл пожежного обладнання між установами різних відомств і форм власності, організація роботи ремонтних майстерень, а також розроблення технічних аспектів проєктів обов'язкових протипожежних норм [3, арк. 71].

Рахунково-бухгалтерське відділення складало кошториси доходів і видатків, місячну та річну звітність, бухгалтерські документи і номенклатури, вело облік фінансових надходжень і витрат, матеріальних ресурсів та інвентарю губернських складів, готувало фінансові звіти і відомості. Саме на цей підрозділ покладалося ведення всіх фінансових питань пожежної справи губернії. Важливою ланкою системи пожежної охорони були повітові пожежні підвідділи, підпорядковані губернським. Їх очолювали начальники – фахівці у сфері пожежної справи, яких затверджували губернські органи. Вони керували діяльністю всіх пожежних організацій повіту, здійснювали їх інструктаж і контроль, реалізовували заходи, визначені вищими органами, у межах повіту та контролювали їх виконання, а також видавали обов'язкові протипожежні

постанови з урахуванням місцевих умов, які не повинні були суперечити вищим нормативним актам [2, арк. 81].

Повітові органи пожежної безпеки подавали кандидатури на призначення або звільнення міських брендмейстерів, їхніх помічників і волосних пожежних старост, що затверджувалося губернськими пожежними підвідділами. Вони також контролювали створення і діяльність пожежних комітетів та пожежно-трудових дружин на підприємствах, дотримання правил сажоочисної справи, стан пожежних обозів, утримання мостів, під'їздів і доступу до водойм, а також взаємодіяли з місцевими органами влади для спільної протидії пожежам [4, с. 119]. Повітові підвідділи відігравали важливу роль у системі, оскільки краще враховували місцеві особливості природного середовища та населення. На рівні волостей функціонували штатні працівники пожежної справи – волосні пожежні старости при виконавчих комітетах, які призначалися повітовими підвідділами (по одному на кожну волость). Вони відповідали за організацію, управління, контроль і нагляд за пожежною безпекою у волості, забезпечували виконання всіх постанов та інструкцій, виданих вищими органами влади [6, с. 99].

Волосні пожежні старости, за підтримки своїх помічників, мали широкі повноваження: призначали та звільняли керівників і членів місцевих пожежних дружин, створювали добровільні пожежні організації, визначали межі їх діяльності та спрямовували їх роботу відповідно до чинних положень. У їх безпосередньому підпорядкуванні перебували керівники сільських пожежних дружин і сільські пожежні старости, які разом із рядовими членами дружин виконували розпорядження волостного рівня. Функції реєстрації та обліку всіх пожеж на території України покладалися на Укрдержстрах (Управління державного страхування УСРР) та його місцеві органи під загальним керівництвом Центрального статистичного управління. Безпосередньо питаннями страхування від пожеж займався вогневий відділ, до складу якого входили управляючий, старший інспектор, секретар і канцелярський працівник [2, арк. 55].

Висновки. Отже, система державного управління пожежною сферою в УСРР у роки нової економічної політики мала чітко вибудовану ієрархічну структуру. Провідним органом виступав Пожежний відділ при Головному управлінні комунального господарства НКВС УСРР. У його підпорядкуванні перебували губернські пожежні підвідділи, що діяли при губернських відділах комунального господарства. Губернським підвідділам підпорядковувалися повітові пожежні підвідділи при повітових відділах

комунального господарства (з 1923 року – округові пожежні підвідділи при відповідних окружних органах). У свою чергу, повітові пожежні підвідділи (з 1923 року – районні) здійснювали керівництво волосними пожежними старостами (у кожній волості передбачалася наявність старости з помічником), які контролювали діяльність начальників пожежних дружин і сільських пожежних старост – найнижчої ланки управлінської системи пожежної охорони в Україні у 1921–1928 роках. У 1925 році відбулася адміністративна реформа, внаслідок якої було ліквідовано губернії, повіти та волості разом із їхніми структурними підрозділами. Відтоді Центральному пожежному відділу підпорядковувалися вже округові та районні пожежні підвідділи, що функціонували при відділах комунального господарства НКВС УСРР. Слід зауважити, що система державного управління в сфері пожежної безпеки в Україні в роки нової економічної політики виявилася достатньо ефективною та змогла суттєво поліпшити стан справ у боротьбі з пожежами в українській республіці. Кількість пожеж поступово зменшувалася, а матеріальна та технічна забезпеченість вогнеборців покращувалася з року в рік до початку процесів згортання нової економічної політики.

Список використаних джерел:

1. Балябас В. Особливості формування та розвитку пожежно-рятувальної служби України у міжвоєнний період. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2012–2013. Вип. 13–14. С. 255–261.
2. Доповіді та протоколи інспекції зі справ комунального господарства НКВС УСРР. *Центральний державний архів громадських об'єднань*. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2752. 196 арк.
3. Документи про стан протипожежної охорони в колгоспах, лісових господарствах, на торфових розробках України. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління*. Ф. 559. Оп.1. Спр. 139. 184 арк.
4. Котельников С. Вогнеборці. Історія пожежництва на теренах сучасної України : [Науково-популярне видання.]. Київ : *ТОВ «Київська книжково журнальна фабрика»*. 2018. 444 с.
5. Матеріали про стан пожежної охорони на території УСРР. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління*. Ф. 5. Оп.3. Спр. 1428. 149 арк.

6. Матеріали із розгляду проєктів положень про пожежну охорону на території УСРР. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління*. Ф. 5. Оп.2. Спр. 2654. 98 арк.

1. Сорочинська О. Л. Основні етапи розвитку пожежної охорони в Україні. *Питання історії науки і техніки*. 2013. № 1. С. 36–44.

2. Томіленко А. Г. Створення та розвиток державної системи превентивних протипожежних заходів в Україні у другій половині 20-х – 30-ті роки ХХ століття. *Гуманітарний вісник*. 2018. № 28 (12). С. 109–118.

3. Томчишин П., Сибіга П., Янішен В., Ларіна В. Історія пожежно-рятувальної справи Хмельниччини. Хмельницький : *Видавництво «Наука»*. 2015. 228 с.

4. Харламов М. І. Становлення та розвиток системи пожежної безпеки в УСРР у 1918–1934 р. : монографія. Харків : *НУЦЗ України ; ФОП Панов А. М.*, 2019. 388 с.

5. Харламов М. І., Цибулько О. С., Логовський І. М. Державне управління сферою пожежної охорони в Україні у 1927-1934 роках. *Вісник НУЦЗ України. Серія : Державне управління*. Випуск 2 (15). 2021. С. 409-419. DOI: 10.52363/2414-5866-2021-2-48

6. Ястремський М. М., Говорушак М. Г., Чекін М. Б. Одвічний поклик вогнеборців : Літопис пожежної охорони Подільського краю. Вінниця : *Консоль*, 2002. 192 с.

References:

1. Balyabas V. *Osoblyvosti formuvannya ta rozvytku pozhezhno-ryatuval'noyi sluzhby Ukrayiny u mizhvoyennyu period. Collection of Scientific Papers «Scientific Notebooks of the Faculty of History of Lviv University»*, 13-14, 255-261. (in Ukrainian) (2013).

2. *Dopovidi ta protokoly inspektsii zi sprav kommunal'noho hospodarstva NKVS USRR*. (in Ukrainian). CSAPOU. F. 1. Op. 20. Spr. 2752. 196 ark.

3. *Dokumenty pro stan pozhezhnoi okhorony v kolhozpakh, lisovykh hospodarstvakh, na torfovykh rozrobkakh Ukrayny*. (in Ukrainian). CSASAGU. F. 559. Op.1. Spr. 139. 184 ark.

4. Kotel'nykov S. *Vohnebotsi. Istoriya pozhezhnytstva na terenakh suchasnoyi Ukrayiny: [Naukovo-populyarne vydannya.]*. Kyiv: TOV «Kyyivs'ka knyzhkovo zhurnal'na fabryka», (in Ukrainian) (2018).

5. *Materyaly pro stan okhorony na terytoriyi USRR* (in Ukrainian). CSASAGU. F. 5. Op.3. Spr. 1428. 149 ark.

6. *Materyaly iz rozgliady proektiv polozhen' pro pozhezhnu okhoronu na terytorii USRR* (in Ukrainian). CSASAGU. F. 5. Op.2. Spr. 2654. 98 ark.

7. Sorochyns'ka O. L. *Osnovni etapy rozvytku pozhezhnoyi okhorony v Ukrayini. Questions of the history of science and technology*, 1, 36-44. (in Ukrainian) (2013).

8. Tomilenko A. H. *Stvorenniya ta rozvytok derzhavnoyi systemy preventyvnykh protypozhezhnykh zakhodiv v Ukrayini u druhiy polovyni 20-kh – 30-ti roky XX stolittya. Humanitarian newsletter*, 28 (12), 109-118. (in Ukrainian) (2018).

9. Tomchyshyn P., Sybiha P., Yanishen V., Larina V. *Istoriya pozhezhno-ryatival'noyi spravy Khmel'nychchyny. Khmel'nyts'kyy*, (in Ukrainian) (2015).

10. Kharlamov M. I. *Stanovlennya ta rozvytok systemy pozhezhnoyi bezpeky v USRR u 1918–1934 r.: monohrafiya*. KH.: NUTSZU; FOP Panov A. M., (in Ukrainian) (2019).

11. Kharlamov M. I., Tsybulko O.S., Logovskyi I.M. *Derzhavne upravlinnya sferoyu pozhezhnoyi okhorony v Ukrayini u 1927-1934 rokakh. Bulletin of National University of Civil Protection of Ukraine. State Management series*, 2 (15), 409-419. (in Ukrainian) (2021). DOI: 10.52363/2414-5866-2021-2-48

12. Yastrems'kyy M. M., Hovorushchak M. H., Chekin M. B. *Odvichnyy poklyk vohnebortsiv: Litopys pozhezhnoyi okhorony Podil's'koho krayu*. Vinnytsya: Konsol', (in Ukrainian) (2002).

Фінансування. Дослідження виконано без залучення зовнішнього фінансування.

Використання ШІ. Під час підготовки статті авторами використовувалися інструменти штучного інтелекту для технічного редагування тексту. Усі результати дослідження, висновки та інтерпретації отримані авторами цього дослідження самостійно.

Подяки. Автори висловлюють подяку колегам кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України за наукові консультації та обговорення результатів дослідження.

Отримано: 11.04.2026

Прийнято: 27.05.2026

Опубліковано: 22.06.2026